

POLÁNYI MIHÁLY FOGALMI DINAMIZMUSÁRÓL

A valóság, az artikuláció és az intellektuális szenvedélyek dinamikus aspektusa Polányi Mihály filozófiájában¹

RONKAY MARGIT

Filozófia és Tudománytörténet Tanszék
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
E-mail: ronkaym@gmail.com

ABSZTRAKT

Polányi Mihály fogalomhasználatát szinte teljes egészében átszövi egy közös jellemző, a dinamikus változási tulajdonság. Ez olyan változási képességet jelent, amely egy adott fogalom változása során úgy nyilvánul meg, hogy a fogalom jelentése, tartalma bár megváltozik, átalakul, de lényegi meghatározója változatlan marad. Sőt, csak ezzel a folyamatos változási potenciállal jellemezhető teljesen az adott fogalom. A fogalom tehát a dinamikus változás során elmélyül, tartalmasabbá válik, lényege azonban változatlan marad. Ezzel állítható szembe a statikus változási tulajdonság, amely a változás eredményeként egészen új jelentéshez vezet. A statikus változás az eredeti jelentést nem elmélyíti, hanem teljesen felülírja. Jelen cikk a dinamikus tulajdonság megléte mellett érvel Polányi valóság, artikuláció és intellektuális szenvedélyek fogalmai kapcsán.

Kulcsszavak: Polányi Mihály, valóság, hallgatólagos összetevő, artikuláció, artikulálatlan intelligencia, artikulált intelligencia, intellektuális szenvedélyek, aktív elv, dinamizmus.

1. BEVEZETÉS

Polányi Mihály filozófiájának kulcsfogalma a személyes tudás. A személyes jellegből következik, hogy maga a tudás és a tudásszerzés folyamata egymástól elválaszthatatlan.² Tudást azáltal nyerünk és birtoklunk, ha képesek vagyunk a járulékos elemeket fokális egységgé integrálni. A hétköznapi nyelvben tulajdonképpen ezt a fokális egységet nevezzük tudásnak. Azonban egyetlen integráció sem végérvényes, ugyanis ha annak járulékosan tudatos részei figyelmünk középpontjába

¹ Köszönöm Fehér Mártának, Paksi Dánielnek, Héder Mihálynak, Geng Vikornak, Hudy Róbertnek és Liska Jánosnak a cikk elkészítéséhez nyújtott ösztönző és támogató segítséget.

² „A tudás olyan tevékenység, amelyet jobb lenne a megismerés folyamataként leírni.” (Polányi 1992 I:229)

kerülnek, akkor az integrált egység a darabjaira esik szét. Ilyen esetekben nem leszünk többé birtokában az adott fokális tudásnak.

Polányi szerint nemcsak a tudásszerzés megy végbe integrációval, hanem a jelentésadás is.³ Ugyanakkor az így nyert tudás, jelentés nem végleges, változatlan, hanem tovább mélyíthető. Az elmélyítéshez az integráció szándékolt megtörése, az egész részenkénti analizálása, és ezt követően az így szétdarabolt egész újbóli integrációja vezet.

„A két folyamat ötvözésének előnye abból fakad, hogy valamely egész felbontása rendszerint mindig többel járul hozzá a megértéshez, mint amennyi elvész átfogó vonásai egyidejű gyengülése során; másrészt a részletek minden újabb integrációja többet nyújt megértésükhöz, mint amennyit azzal árt, hogy kissé elhomályosítja azonosságukat. Az analízis és az integráció változtatása tehát az átfogó egész egyre mélyebb megértéséhez vezet.” (Polányi 1992 I:221-2)

Az analízisek és integrációk során a jelentés fokozatosan mélyül, ám ez nem vezet új jelentéshez. A jelentés nem más, új jelentéssé alakul ebben a folyamatban, hanem pusztán tartalmasabbá válik. A jelentés e tulajdonságát *dinamizmusnak* nevezem. A dinamizmus tehát olyan változási képesség, amely egy változás során úgy nyilvánul meg, hogy a jelentést nem átformálja, mássá változtatja, új tartalmat és új lényegyet adva neki, hanem pusztán elmélyíti és tartalmasabbá teszi. Ezzel szemben a változási képesség *statikus*, ha nem elmélyüléshez, hanem új jelentéshez vezet.

Polányi Mihály filozófiájában a dinamizmus nem kizárólagosan a jelentés tulajdonságaként jelenik meg, hanem szinte a teljes fogalomtárára jellemző. Egy adott fogalom esetén mindig olyan változási képességet jelent, amely nem újat hoz létre, hanem elmélyít.

A következőkben három kiemelt fogalmat, a valóságot, az artikulációt, és az intellektuális szenvedélyeket fogom megvizsgálni a dinamizmus szemszögéből.

2. VALÓSÁG⁴

A valóság Polányi definíciója szerint „...az, ami még kimeríthetetlen módokon nyilvánulhat meg”. (Polányi 1992 I:160) Ez a megfogalmazás rövidsége ellenére feltárja, hogy miként kell érteni a valóság dinamikus tulajdonságát. A kulcsszó a „megnyilvánulni” ige. A valóság feltétele a kimeríthetetlen, előreláthatatlan megnyilvánulni tudás. Ez pedig ahhoz vezet – elhagyva a kimeríthetetlen és

³ „... nem nehéz belátnunk, hogy a hallgatóságos megismerés szerkezete tartalmaz egy olyan általános jelentéseméletet, amely a nyelvre is kiterjed.” (Polányi 1992 I:165)

⁴ A valóság dinamikus tulajdonságának az állításához a Polányi-féle emergens valóság-szintek hangsúlyos kiemelését nem tartom szükségesnek. A következőkben tehát az egyszerűséget szem előtt tartva eltekintek ettől.

előreláthatatlan jelzőket –, hogy a valóság szükséges feltétele a megnyilvánulni tudás. A valóság elemzése tehát a megnyilvánulni tudás vizsgálatához vezet vissza. A kérdés az, hogy mi tud megnyilvánulni. Polányi szerint „...az embernek megvan a képessége arra, hogy valóságos sémákat állapítson meg a természetben” (Polányi 1994 I:75), amelyek között azután rangsorolni képes, és ennek eredményeképpen olyan megállításokra juthat, mint például: „[e]gy emberi lény jelentősebb belső struktúrájának köszönhetően szubsztanciálisabb létező [kiemelés: RM], mint egy kavics.” (Polányi 1994 I:77)⁵ Az előbbi idézet megerősíti azt az intuitív gondolatot, hogy a valóság csak a különböző aspektusain keresztül – mint például a különböző entitások – tud megnyilvánulni. A valóság szükséges feltétele tehát a megnyilvánulni tudás, amely a valóság különböző aspektusain keresztül történik. Az entitásoknál mint példánál maradva, így lehet az, hogy miközben egyrésztől egy entitásról alkotott képünk a megnyilvánulásain át folyamatosan formálódik, ugyanakkor e megnyilvánulások – ha előreláthatatlanok – az entitás valóságosságának bizonyítékai.

Nézzük meg közelebbről, hogy mi a kapcsolat a váratlan megnyilatkozások mint változások és az entitás valóságossága között. Ugyanaz marad az entitás valóságossága egy váratlan megnyilatkozás előtt és után?

A választ elsőként a megismerő perspektívájából fogalmazom meg. Egy megismerő személy számára a váratlan megnyilvánulások folyamatosan fedik fel egy entitás valóságosságát. Az új és új megnyilvánulások által egyre teljesebbé válik a megismerés, a váratlan és újszerű megnyilvánulások mintegy kibontják a megismerő számára az entitás valóságosságát. A valóság e folyamat minden egyes fokán valóságos, nem fokozatosan válik valóságossá; mégis, ez a kibontakozás egyre teljesebbé teszi a valóságot a megismerő számára.

A választ a megismeréstől független valóságra vonatkoztatva, folyamatosan szem előtt kell tartani a váratlan megnyilvánulások fő jellemzőjét, a váratlanságot. Ez azt jelenti, hogy egy váratlan megnyilatkozás nem ismétlődhet meg, hiszen a megismétlődés ellentétes értelmű a váratlansággal. Azaz egy adott entitásnak valóságossága bizonyításaként folyamatosan egyre *újabb és újabb* váratlan megnyilatkozásokat kell produkálnia. Valóságossága tehát nincs végérvényesen eldöntve, minden új megnyilatkozás után nyitva marad, és csak a *következő* új megnyilatkozás biztosítja újfent valóságosságát, és így tovább. Egy entitás valóságosságának tehát lényegi tulajdonsága a meghatározatlanság, amelyről azonban folyamatosan tanúságot kell tennie. Polányi szerint a meghatározatlanság mértéke összefügg a valóságosság fokával, ennek a kapcsolatnak a bemutatására az egyik példája az emberi szellem:

„Hogy egy olyan dolog, mint az emberi szellem, elmosódó; óriási erőforrásainak tudható be. Az ember egyetlen szempillantás alatt képes felfogni akár 10⁴⁰ különféle mondat

⁵ „Owing to its more significant internal structure a human being is a more substantial entity than a peddle.” (Polányi 1962:38)

akármelyikét. Definícióm szerint e meghatározatlanság teszi a szellemet valóságosabbá, szubsztanciálisabbá.” (Polányi 1992 I:174)

Egy entitás valóságossága tehát egy folyamatos változásban, az egyre újabb és újabb megnyilatkozásokon keresztül nyilvánul meg. Ezek a változások azonban nem újjá-, mássá alakítják az entitás valóságosságát, hanem kinyilvánítják azt. Sőt, nem pusztán kinyilvánítják, hanem teljesebbé teszik, mivel – egy valóságos entitás esetén – az egyre újabb és újabb megnyilatkozások egyre újabb és újabb megnyilatkozásokat generálva az entitás valóságosságának egyre növekvő mértékéről tesznek bizonyosságot. A megnyilvánulások tehát úgy változtatják folyamatosan egy entitás valóságosságát, hogy az egyre teljesebbé válik. Az ilyen értelemben vett változás pedig jelen cikk terminológiáját használva dinamikus változásként definiálható.⁶

Polányi valóság fogalmában – ezt értve mind a megismerő személy számára feltáruló valóságra, mind a megismeréstől független valóságra – tehát egyrésztől tükröződik az állandóság, másrésztől pedig a folyamatos kiteljesedés. Ebből pedig levonható az a konklúzió, hogy a valóság fogalma Polányinál rendelkezik a dinamikus tulajdonsággal.

A valóság dinamikus tulajdonságából további következtetési lehetőség adódik, mégpedig az igazságot illetően. Polányi számára „...az igazság a valósággal való kapcsolat elérésében áll – amely kapcsolatnak meghatározatlan mennyiségű, előre nem látott következményben kell a továbbiakban megnyilvánulnia.” (Polányi 1994 I:253) Az igazság tehát nem választható el a valóságtól. Pontosan a valósággal való kapcsolat az igazság lényege. Ahhoz, hogy ez a kapcsolat fennállhasson az igazság változási tulajdonságának a valóságéval *azonosnak* kell lennie, hiszen különben fennállna a szétválás lehetősége. Ebből következik, hogy az igazságnak a valósághoz hasonlóan dinamikus változási képességgel kell rendelkeznie. Az igazság dinamikus voltát az előző definíció egy másik értelmezés szerint is alátámasztja. Ekkor a definíciót mint valóságosként leírt kapcsolatot kell nézni, hiszen a kapcsolatnak előre nem látható következményekben kell majd megnyilvánulnia. Az igazságra tehát mint valóságosra kell tekinteni. Ebben az esetben viszont az előbb a valóság kapcsán tett levezetés érvényes lesz az igazságra is, és így jutunk el az igazság dinamikus változási tulajdonságához.

3. ARTIKULÁLT ÉS ARTIKULÁLATLAN INTELLIGENCIA

A tudomány fogalmának definiálása olyan kérdés, amelyre nincs egyetemesen elfogadott megoldás. A válaszadási megközelítések közül egy a tudományos

⁶ Jelen cikk nem tér ki egy entitás valóságosságának statikus változási képességére, célja csupán a dinamikus változási tulajdonság meglétének állítása.

tudás vizsgálatából indul ki. Ezzel a felfogással van összhangban Polányi Mihály tudományfelfogása, amelyben a tudás meghatározása centrális szerepet tölt be.

A tudás vizsgálatát Polányi annak gyökereinél kezdi. Azt vizsgálja, hogy miben több az emberi intelligencia az állatinál. Az intelligenciát tanulási (és egyben probléma-megoldási) képességek érti. Ebből a nézőpontból Polányi számára az állati intelligencia létezése kísérletileg bizonyított. (Polányi 1994 I:128-38)⁷ Az állatok képesek tanulásra, számos esetben csodálatot kiváltó eredményeket érnek el. Intelligenciájuk mégis jóval az emberi intelligencia alatt marad. Miért van ez így? Polányi válasza a következő: „Az ember szellemi felsőbbrendűsége szinte kizárólag a nyelvhasználat következménye.” (Polányi 1994 I:126)⁸ Azaz, az ember magasabb intelligenciáját csaknem teljesen a beszéd képességének köszönheti.⁹ De mi az a többlet, amit a beszéd hozzátesz a gyermek intelligenciájához, amiért az jelentős mértékben lesz képes az állati intelligencia szintjét meghaladni? Polányi szerint „szellemi képességeink hihetetlen megnövekedése [...] a gondolkodás formális eszközeinek elsajátításából következik” (Polányi 1994 I:126), vagy máshol: „[e]nnek az egyetlen fogásnak [a beszédnek] a révén, amelyben felülmúlja az állatot, a gyermek elsajátítja a szakadatlan gondolkodás képességét, s részesévé válik elődei teljes kulturális örökségének.” (Polányi 1994 I:125) Ez a beszéd által elért és egyben a beszéd által megjelenített új képesség Polányi terminológiájában az artikuláció, az artikulált gondolkodás képessége. Azaz az ember artikulált gondolkodása a beszédben nyilvánul meg, illetve a beszéd intelligenciákat artikulálttá teszi, szemben az állat artikulálatlan intelligenciájával.

Az artikulációt lehet globálisan, az emberiségre mint egészre vonatkoztatva és lokálisan, egyes személyekre tekintve értelmezni. Hiszen az emberiség mint faj a történetének egy meghatározott szakaszában vált képessé a beszédre, ezzel túlhaladva addigi artikulálatlan intelligenciáját, ugyanakkor minden embernek a saját egyéni életében személyesen kell megtanulnia beszélni. Bár a beszéd képessége már ott van az újszülött csecsemőben, azt azonban csak egy későbbi tanulási folyamat eredményeképpen aktiválja. De akár globális, akár lokális szemszögből nézzük, az emberi artikuláció szükséges előfeltétele az artikulálatlan intelligencia, amely az artikuláció folyamán artikulálttá válik. A csecsemők artikulálatlan intelligenciája az, ami képessé teszi őket a beszéd elsajátítására. Egy analógián keresztül megvilágítva az előbb kifejezett kapcsolatot: hogyan volna lehetséges artikuláció, a szó pusztán nyelvészeti értelmében, ha nem volna levegő, amelyet artikulálni lehet.¹⁰ Ilyen

⁷ Polányi ezt az álláspontját fejlett emlősökön végzett kísérletekre alapozza.

⁸ Ezt az állítást a Kellog házaspár kísérletre alapozza, amelyben 5 hónapos fiúk játszótársaként egy 7 hónapos csimpánzkölyköt vettek magukhoz. A gyermek és a csimpánzkölyök intelligenciatesztjei addig mutattak hasonló eredményeket, amíg a gyermek nem kezdte megérteni, majd alkalmazni a beszédet. (Polányi 1994 I:125)

⁹ Jelen cikk nem tárgyalja a nem nyelvi szimbólumok kérdéskörét.

¹⁰ A nyelvészeti értelemben értett artikuláció pusztán analógia, mivel Polányi saját maga utal rá (1994 I:127. 3. lbj.), hogy az artikulációt tágabban érti, mint annak pusztán nyelvészeti értelmezése.

értelemben a nyelvészeti artikulációhoz ugyanolyan szétválaszthatatlanul szükséges a levegő, mint ahogy az artikulált intelligenciához az artikulálatlan.

Az artikuláció további jellemzője, hogy folyamata során az artikulálatlan intelligencia nem szorul vissza, hanem pusztán átalakul, sőt, eme átalakulás során egyre inkább kibontakozik, elősegítve ezzel a rá épülő artikuláció további tökéletesedését, ami pedig ismételten visszahat az artikulálatlan szintre, tovább ösztönözve ezzel annak kibontakozását. Polányi így ír erről:

„Más magasrendű intellektuális képességeket [mint amilyen például a megismerés művészete a tudósnál] szintén hosszas formális képzés során sajátítunk el, s néma képességeink valójában folyamatosan növekednek artikulált képességeink gyakorlása során.” (Polányi 1994 I:127)

Az artikuláció tehát nem csökkenti, mintegy leváltva az artikulálatlan tartományt, hanem fejleszti. Ez a megújult artikulálatlan intelligencia pedig megújult artikulációt tesz lehetővé. Artikulált és artikulálatlan pozitív visszacsatolások során fejleszti egymást. Ez az a folyamat, amelyben az artikulált és az artikulálatlan szinteken felfedezhetjük a dinamizmust, amely bár átalakítja mindkét szintet, lényegüket – artikuláltságukat vagy artikulálatlanságukat – nem érinti.

Ha az artikuláció nem megszünteti, hanem fejleszti az artikulálatlant, akkor felvetődik a kérdés, hogy hol érhetjük tetten az artikulálatlant a mindennapi életünkben. A feladat jóval egyszerűbb, mint első olvasásra tűnhet. Elég a tudásunk azon tartományára gondolni, amelyet nem tudunk elmondani, nyelvileg artikulálni. Ahol a szavak már nem segítenek az ismeret továbbadásában. Gondoljunk a biciklizésre, úszásra, hegedülésre vagy akár egy orvosi műtét elvégzésére. Az artikulált elméleti oktatás természetesen nélkülözhetetlen mindezekben a területeken is, de senki sem fog bicikli- vagy úszóversenyt nyerni, hegedűkoncertet adni, ill. senki sem fekszik szívesen olyan műtőasztalra, ahol egy kezdő orvos mellett nincs ott egy nagy tapasztalattal bíró kollégája. Az előbb említett tudások mind olyan tudások, amelyet a gyakorlás által sajátítunk el igazán, a pusztán szavak ereje nem elég ahhoz, hogy birtokba vegyük őket. Polányi így ír erről:

„A hozzáértő megismerésnek ez a kimondhatatlan területe artikulálatlanságában érintkezik az állatok és a gyerekek által birtokolt tudással” (Polányi 1994 I:159-60)
 „Általánosságban azt mondhatjuk, hogy egy készség elsajátításával, akár muszkuláris, akár intellektuális készségről van szó, olyan megértés birtokába jutunk, amelyet nem tudunk szavakba önteni, és amely hasonlít az állatok artikulálatlan képességeire.” (Polányi 1994 I:160)

Az ember artikulálatlan intelligenciája tehát hallgatólagos képességekből áll. Olyan képességekből, amelyeknek – bár vonatkozhatnak artikulált tudásra is – működésük közben járulékosan vagyunk tudatukban. Az artikulált, de járulékos

tudásra példa, amikor egy levél elolvasása után annak értelmén gondolkozunk. Ekkor már nem vagyunk a levél szavainak tudatában – bár azok verbálisan kifejezhetők, artikuláltak –, pusztán a levél jelentésén gondolkozunk, a szavak csak járulékosan vannak a tudatunkban. Azaz az artikulátlan biztosan hallgatólagos, ugyanakkor, ami hallgatólagosan funkcionál, az nem feltétlenül artikulátlan. Azaz az ember artikulátlan intelligenciája Polányi számára mint hallgatólagos képesség jelenik meg. Tehát az ember esetében a fentebb megfogalmazott, az artikulátlan és artikulált szintek közötti kölcsönhatás leírható úgy, mint az artikulált és a hallgatólagos szint bizonyos tartománya között megjelenő dinamizmus.

4. AKTÍV ELV ÉS INTELLEKTUÁLIS SZENVEDÉLYEK

Az emberi tudás gyökereit Polányi az állati artikulátlan intelligenciában találta meg. Ez felvet azonban egy újabb kérdést. Nevezetesen azt, hogy honnan ered az állati intelligencia. Nem szabad ugyanakkor megfeledkeznünk arról, hogy ez a kérdés, bár az állatokra vonatkozik, mégis – az állati intelligencián keresztül – az emberi tudás gyökereit kutatja. Polányi azt a kérdést teszi fel az artikulátlan intelligencia kialakulását vizsgálva, hogy vajon mi az az ok, amely tudni vágyásra ösztönözi az élőlényeket, majd az érzékeléseket tudásként jóváhagyja. Ez a kérdés mintegy az artikulátlan *előttire* vonatkozik, ám Polányi ilyen szempontból nem tesz különbséget artikulátlan előtti és artikulátlan között, mind a kettőre mint artikulátlanra tekint. Az intelligencia gyökereit tehát az artikulátlan, illetve artikuláció esetén a hallgatólagosként tekintett artikulátlan területén fogjuk megtalálni. Egyrésztől azért, mert a csak artikulátlan intelligenciával bíró élőlények esetén nincs más lehetőség. Másrésztől azért, mert az artikulált intelligenciával bíró ember esetében eredendően már az artikuláció evolúciós megjelenése előtt jelentkeznie kellett az artikuláció megvalósítására irányuló motivációnak. Harmadrészt pedig azért, mert Polányi szerint az artikuláció egyedfejlődés általi megvalósulásával ez a motiváció és jóváhagyási képesség továbbra is a hallgatólagos terület részét képezi. Ennek az állításnak az alátámasztásához és a tudás eredetének további vizsgálásához térjünk vissza a kiindulási kérdéshez.

Polányi azt kutatja elsődlegesen – az állati artikulátlan intelligencia vizsgálatán keresztül –, hogy mik azok az okok, amelyek a tudás keresésére ösztönöznek minket, embereket, majd pedig a feltárt tudást jóváhagyják, azaz hogyan magyarázható meg „...intenzív személyes részvételünket a tudni akarásban és a tudás meghódításában.” (Polányi 1994 I:169) A kérdésvetésből világosan kirajzolódik, hogy Polányi számára a tudás megformálására irányuló törekvés és annak értékelése összekapcsolódik. Ez az összekapcsolás nem mesterséges, egyik fél sem képzelhető el a másik nélkül, azaz ez a két fél valójában egy egészet alkot. Ebből kifolyólag

eredetüknek is egynek, ám hasonlóan kétpólusúnak kell lennie. Az eredetet illetően Polányi a következőt állítja:

(1) „Ennek az intellektuális törekvésnek, amely (némileg paradox módon) formálja is, s igazként jóvá is hagyja megértésünket, valamilyen aktív elvből kell erednie”. (Polányi 1994 I:169)

(2) „Valójában [az intellektuális törekvés] velünk született érzékenységünkől és éberségünkől ered, ahogy az már a legalacsonyabb rendű állatok tájékozódó mozgásaiban és kereső ösztöneiben megnyilvánul, valamivel magasabb szinten pedig az észlelési képességekben. A cél és a figyelem olyan öngerjesztő és önbeteljesítő impulzusaival találkozunk itt, amelyek megelőzik az állatoknál a tanulást, és maguk hozzák azt működésbe.” (Polányi 1994 I:169)

(3) „Ennek a tájékozódásnak – és a vizuális percepciónak – a logikai struktúrájában találtuk meg végül a tudás aktív formálásának, s a valóság jeleként való elfogadásának azt az előképét, amelyet a személyes tudás megkülönböztető jegyének ismerünk el. Ez az az elv, amely minden készséget és hozzáértést irányít, s minden artikulált tudást áthat azzal a mindenütt jelenvaló hallgatóságos együtthatóval, amelyre a kimondott megnyilatkozásoknak irányításért és igazolásért támaszkodniuk kell. (Polányi 1994 I:229)

Vegyük sorba azokat a következtetéseket, amelyeket az előbbi idézetekből levonhatunk. Egyrészt az intellektuális törekvés őse egy bizonyos aktív elv. Erről az aktív elvről Polányi máshol így ír:

„Már az élet olyan alacsony szintjein, mint a férgeké, sőt talán az amőbáké, általános éberséggel találkozunk az állatoknál, amely nem irányul semmiféle sajátos kielégülésre, csak azt kutatja, mi van ott; készítés ez, hogy az állat intellektuális ellenőrzése alá vonja azokat a helyzeteket, amelyekben találja magát.” (Polányi 1994 I:229) „Az állat intelligenciája spontán módon fogékony arra a problémára, hogy értelmet adjon környezetének.” (Polányi 1994 I:173)

Tehát ez az aktív elv már az élőlények legalacsonyabb szintjén is jelen van, egy élő állatban az élet létrejöttétől kezdve működik. (1)

Másodrészt, ez az aktív elv bár egyfelől őse az intellektuális törekvéseknek, másfelől továbbra is működésben van bennük. (3)

Harmadrészt, ez az elv hallgatóságosan működik az artikulált intelligencia esetében is. Így tehát megalapozottá vált a fejezet elején megfogalmazott állítás, miszerint a tudni vágyás és a tudás értékelésének képessége az artikuláció során nem válik artikulálttá. (3)

Negyedrész pedig, ez az aktív elv valóban kétpólusú, irányítja és jóváhagyja a tudást, azaz egyszerre öngerjesztő és önbeteljesítő. (2)

Összefoglalva, tehát a személyes tudás a hallgatóságosan működő, a tudásra

ösztönző és jóváhagyó aktív elv működésének eredménye, amely elv, már az élet legalacsonyabb szintjein is működik. Ebből pedig levonható az a következtetés, hogy az állatokban és emberekben működő aktív elv azonos.

Vizsgáljuk meg ezt a konklúziót közelebbről is.

Az aktív elv – a (3)-as idézet szerint – egyfelől „minden artikulált tudást áthat”, másfelől azonban Polányi maga mondja, hogy annak ellenére, hogy az emberi gondolkodásnak vannak olyan területei, amelyek működéséhez nem szükséges az állati intelligencia meghaladása, de az emberi „gondolkodásnak és magának a tudománynak vannak más összetevői is, amelyeket az állati intelligenciát messze meghaladó hallgatólágos képességek irányítanak.” (Polányi 1994 I:230) Tehát az a megállapítás, miszerint az állatokban és az emberekben működő aktív elv azonos, mégsem lehet igaz, mivel van olyan területe az emberi gondolkodásnak – mint például a tudomány területe –, amelyek irányításához az állati intelligencia – beleértve ebbe az állati intelligencia előfeltételét, az állati aktív elvet is – nem elégséges. Ezeknek a területeknek az irányításához, amelyekhez az állati intelligenciát meghaladó képességek szükségesek, Polányi szerint nem másra támaszkodik az ember, mint érzelmei vezetésére. Erről így ír: „... az érzelmi válaszok teszik lehetővé, hogy értékeljük a tudományos érték és a tudományos találékonyság legkülönbözőbb fajtáit a természettudományokban, a technikában és a matematikában” (Polányi 1994 I:231) A folytatásban a következőképpen nevezi el ezeket az érzelmeket: „intellektuális szenvedélyekként” jellemzem ezeket az érzelmeket.” (Polányi 1994 I:231) Az intellektuális szenvedélyek a *válogató*, *heurisztikus* és *meggyőző* funkcióikon keresztül vezetik a tudóst és így a tudományt. Válogató, mivel „különválasztja egymástól a bizonyítható tények közül a tudományosan érdekeseket a tudományosan érdektelenektől” (Polányi 1994 I:234), azaz meghatározza a kutatás irányát, kijelöli azt az utat az ismeretlenben, amelyet valóban érdemes „bejárni”. Az intellektuális szenvedély egy másik funkciója az, hogy a kijelölt úton vezesse a tudóst. A tudós az intellektuális szenvedélynek engedve, s annak segítségével ugorja át azokat a logikai szakadékokat, amelyek az ismert univerzumot elválasztják a még felfedezésre várótól. Végül ugyanez a szenvedély készíti arra a tudóst, hogy másokat meggyőzzön felfedezése igazáról.

Az intellektuális szenvedélyek által vezetett tudomány azzal jellemezhető, hogy:

„[a] tudományos kutatás általunk [a tudósok] elfogadott szabályai, s a tudományos vélekedéseink és értékeléseink kölcsönösen meghatározzák egymást. Mert annak megfelelően haladunk előre, aminek az esélye reményünk szerint fennáll, anticipációinkat pedig aszerint alakítjuk, hogy mennyire sikeresek kutatási módszereink” (Polányi 1994 I:275)

Azaz a válogató és a heurisztikus funkciók elválaszthatatlanul összekapcsolódva vezetik a tudományt, és így annak vezetése kétpólusú, mivel irányítás és értékelés

összekapcsolódik benne. Ugyanakkor mind az irányítás, mind pedig az értékelés hallgatólagos, mivel egyfelől érzelmi válaszok alapján történik, másfelől tudásra ösztönöznek és tudást értékelnek, és ebből kifolyólag az aktív elv kapcsán vázolt gondolatmenet szerint a hallgatólagosból kell kiindulniuk. Tehát összefoglalva: az intellektuális szenvedélyek egy kétpólusú és hallgatólagos irányítást biztosítanak a tudományban.

Az intellektuális szenvedélyek eme tulajdonságai alapján megállapítható, hogy ezek csak abban különböznek az aktív elvtől, hogy az állatokban – kezdve már a legalacsonyabb szinttől – nem találhatók meg. Az intellektuális szenvedélyek tehát csaknem teljesen azonosak az aktív elvvel, mivel hallgatólagosan egy kétpólusú irányítást biztosítanak a tudomány számára, ugyanakkor az érzelmi válaszok értékelésének képességét figyelembe véve, többek annál. Ez a kijelentés azonban ellenmondásban áll a kezdeti kiinduló állítással, amely az állatokban és emberekben működő aktív elvet azonosnak tekinti. Az ellentmondás feloldásához az aktív elv dinamikus tulajdonsággal való felruházása szükséges. Nem másról lesz tehát szó az intellektuális szenvedélyek kapcsán, mint az aktív elv dinamikus változásáról. Dinamikus szemszögből értékelve a helyzetet igaz lesz, hogy az állatokban és az emberekben működő aktív elvben bár találhatunk különbségeket, mégis lényegüket tekintve megegyeznek. Az intellektuális szenvedélyek mint az aktív elv dinamikus változásai az aktív elvet bár átalakítják, de lényegét nem érintik.

Az intellektuális szenvedélyeket szintén dinamikus tulajdonsággal jellemezhetjük, amennyiben önmagukban vizsgáljuk azokat. A történelem folyamán ugyanis változásokon mennek keresztül. Polányi szavaival:

„...a modern fizikai tudományok három szakaszon mentek keresztül és ezek mindegyikének megvoltak a maga tudományos értékei, s a végső valóságra vonatkozó víziójuk...Miközben [a tudósok] elkötelezték magukat amellett, hogy ezeket a dolgok természetére vonatkozó, egymást követő alapvető sejtéseket kutatják, intellektuális szenvedélyeik alaposan megváltoztak.” (Polányi 1994 I:281)

Tehát az intellektuális szenvedélyek a történelem folyamán bekövetkezett változásaik ellenére intellektuális szenvedélyek maradtak. A változások átalakították őket, de lényegüket nem érintették. A dinamikus tulajdonság tehát ismételten megjelenik mint átformáló, de nem újjá alakító változás.

5. BEFEJEZÉS

Ebben a cikkben nem volt céloom a dinamikus változási tulajdonság részletesebb elemzése, csupán e tulajdonság meglétének állítása Polányi több fogalmával kapcsolatban. Ezt a valóság, az artikulálatlan és az artikulált intelligencia, továbbá

az aktív elv és az intellektuális szenvedélyek vizsgálatán keresztül támasztottam alá. E tulajdonság, azaz a dinamizmus azonban újabb érdekes kérdések sorát veti fel a személyes tudással kapcsolatban. Például azt, hogy milyen mértékben terjeszthető ki e tulajdonság a hallgatólagos terület általam itt nem vizsgált területeire. Továbbá, hogy miként értelmezhető egy adott kultúra változása a dinamizmus alapján. Milyen összefüggések mutathatók ki különböző fogalmak dinamikus változásai között. A felmerülő kérdések köre egy igen széles horizont felé mutat. Meggyőződésem, hogy mindezek új lehetőségeket tárnak fel számunkra Polányi Mihály sokak által homályosnak ítélt fogalmainak megvilágításakor.

IRODALOM

Polányi Mihály. 1992. *Filozófiai írásai I.* Budapest: Atlantisz Kiadó.

Polányi Mihály. 1994. *Személyes tudás I.* Budapest: Atlantisz Kiadó.

Polányi Mihály. 1962. *Personal Knowledge.* London: Routledge and Kegan Paul.